

DR. HELMUT GERNSHEIM
(1913–1995)

Helmut Gernsheim, rojen leta 1913 v Münchnu, je v drugi polovici našega stoletja zaslovel kot izjemno uspešen pionir zgodovine fotografije. Z osnovnim znanjem iz umetnostne zgodovine je postal sistematičen zbiralec, raziskovalec, plodovit strokovni pisatelj z mednarodno odmevnostjo in obenem priljubljen univerzitetni predavatelj. Svojo slikovito življensko pot je zaključil julija 1995 v Luganu.

Gernsheim je neposredno povezan tudi z zgodovino fotografije na Slovenskem, zato je prav, da mu posvetimo delček svoje pozornosti, ki je predvsem informativnega značaja, pa tudi znamenje spoštljive hvaležnosti.

Gernsheim je bil že od mladosti usmerjen v dojemanje vizualnih vrednot, odlikovala pa ga je tudi vztrajna raziskovalna žilica. Sprva se je na münchenški univerzi posvetil umetnostni zgodovini. V praktično fotografijo se je uvažal na ugledni bavarski ustanovi za svetlobno sliko. Leta 1937 se je spretno, kot udeleženec neke kulturne prireditve, umaknil nacizmu in ostal v Londonu. Tam mu je prišla prav dvojna izobrazba. Zaposlitev je dobil na nekem inštitutu, obenem se je ob konkretnem fotografskem delu začel poglobljati tudi v likovno teorijo. Vzor mu je postal Beaumont Newhall, ki je prirejal v Muzeju moderne umetnosti v New Yorku dobro zasnovane fotografske razstave.

Gernsheima je začelo zanimati predvsem zbirateljsko delo in odkrivanje najstarejših izvirnih primerkov fotografske motivike. London in s fotografsko tradicijo bogata Anglija sta mu že med vojno, ko so še padale bombe, in takoj po maju 1945 odpirala hvaležno področje za stroko, ki se je šele začela uveljavljati. Postal je neke vrste fotografski arheolog, bogato najdišče pa je našel v razdobju viktorijanske Anglije, ko je bila fotografija v naglem razvoju in tesno povezana z vsemi takratnimi družbenimi sloji, vse do kraljevske družine in Londonskega fotografskega združenja, ustanovljenega leta 1853.

Pri Phaidon Press (London, New York) je izšla leta 1951 Gernsheimova knjiga *Masterpieces of Victorian Photography*, toda pred tem je avtor izdal že sedem svojih knjig. Njegovo prvo delo iz leta 1942 je bilo *New Photo Vision*, s katero je začel v Veliki Britaniji propagirati fotografsko zvrst nove stvarnosti, ki je imela v stari gardi zanimive nasprotnike. V tem času je ustvaril Gernsheim s svojim aparatom svetlobno slikovite detailje stare arhitekture in kiparstva. Leta 1950 je objavil lastne motive v knjigi *Beautiful London*, ki je izšla v poveč ponatisih.

Kot uvajanje v obširno zgodovino fotografije v Evropi in Ameriki štejejo tri njegove monografije, osredotočene na sedaj že dobro znane ustvarjalce fotografske podobe: Julio Margaret Cameron, Lewisa Carrolla in Rogera Fentona. Monografije so izšle med letoma 1948 in 1954. Pri zadnji, ki opisuje življenje in delo reporterja iz krimske vojne, je kot soavtorica navedena Gernsheimova žena Alison. Pozneje jo srečamo še pri osmih knjigah. Gernsheim mi je osebno omenil, da je imela pomembno vlogo zlasti pri prvi izdaji obširne *The History of Photography*, ki je izšla leta 1955 (Oxford University Press), deset let pozneje pa v skrajšani obliki z naslovom *A Concise History of Photography*. Prevedena je bila v osem jezikov. Razširjena izdaja večjega formata te zgoščene zgodovine je bila natisnjena leta 1986.

Prva obširna izdaja zgodovine fotografije, delo Helmuta in Alison Gernsheim iz leta 1955, je izšla kot revidirano in razširjeno delo leta 1969. Nemško jezikovno področje pa je dobilo navedeno delo v ugledni izdaji propilejk (Frankfurt, Berlin, Dunaj) leta 1983. Zanimivo sodelovanje med avtorjem, založbo Electa v Milanu in založbo Thames and Hudson (London, New York) je rodilo med letoma 1981 in 1989 ponovne izdaje Gernsheimove zgodovine fotografije, vendar to pot v reprezentančnih izdajah in v več zvezkih. Knjige so opremljene z reprodukcijami v odlični tiskarski tehniki, s preglednim in lahko berljivim oblikovanjem strani, v velikem formatu in na dobrem papirju. Bogata snov je razvrščena v tri knjige.

Prva – z naslovom *The Origins of Photography* – obravnava predzgodovino fotografije, delo pionirjev-izumiteljev in oba prva praktična postopka, dagerotipijo in kalotipijo, tako v Evropi kot v Ameriki. Electa je vstavila samostojno poglavje o začetkih fotografije v Italiji avtorice Daniele Palazzoli. Dodane so opombe, bibliografija in abecedni seznam imen. Okus po izvornih fotografijah nam sugerirajo reprodukcije v srebrnih, črno-belih in sepija tonih, v barvah pa so natisnjene kolorirane dagerotipije. Slikam je dodeljena samostojna vloga, vseh fotografij je 171.

Enako pohvalo lahko izrečemo drugi knjigi z naslovom *The Rise of Photography – The Age of Collodium*, ki obsega razvoj fotografije med letoma 1850 in 1880.

Tretja knjiga, oziroma zvezek, osnovan na prvotnem Gernsheimovem delu iz leta 1955, je naslovljena *The Popularisation of Photography*. Gernsheim se je posvečal predvsem odkrivanju, dokumentiranju in objavi konkretnih dejstev, slik, tehničnega razvoja, avtorjev, zaslug posameznih držav

in kronoloških preglednic. S tem je postavil trdne temelje za likovne analize fotografske slike v vseh fazah njenega razvoja. Tudi sam se je lotil nekaterih estetskih vidikov. Leta 1962 je izdal knjigo *Creative Photography – Aesthetic Trends 1839–1960*. Avtor je v 21 poglavjih, ob 244 reprodukcijah orisal posamezna obdobja fotografije na njeni poti zblíževanja z likovno umetnostjo. Knjiga je izšla v prenovljeni obliki ponovno leta 1991 (Dover Publications, New York).

Med Gernsheimovi uspešnimi deli je razen omenjene zgodovine še 25 izvirnih del, od katerih sem omenil le nekatera. Dodati je treba še kakšnih 280 strokovnih člankov. Uspeh Gernsheimovega dela je v široki odmevnosti v vseh kulturnih okoljih sveta.

Sloves si je pridobil tudi z razstavami izvirnih slik in predmetov iz svoje bogate fotografske zbirke, ki mu je bila skupaj s pisnimi viri temelj za stvarno opisovanje fotografske tehnike in za objektivno analizo originalne podobe.

Z odmevno razstavo je nastopil Gernsheim že leta 1951, ob stoletnici prve svetovne industrijske razstave v Kristalni palači v Londonu. Predstavil je originalne mojstrovine viktorijanske fotografije. Ta razstava, dopolnjena z novimi eksponati, je z naslovom *Sto let fotografije (1839–1939)* ponesla Gernsheimovo ime po številnih evropskih mestih, vse do leta 1964, ko je avtor svojo dragoceno zbirko izročil univerzi v teksaškem mestu Austin.

Najdragocenejši eksponat je slovita fotografija *Nicéphora Niépce* iz leta 1827, Pogled z okna, ki jo je Gernsheim iskal z detektivsko spretnostjo in jo končno odkril v Angliji leta 1952.

V Združenih državah Amerike si je Gernsheim že leta 1971 pridobil ugled kot prvi evropski profesor za zgodovino fotografije na ameriškem kolidžu. Po letu 1980 je bil gostujoči profesor na številnih univerzah, predvsem v Teksasu, Arizoni in Kaliforniji. Univerza v Bradfordu (Anglija) mu je leta 1989 podelila naslov častnega doktorja, deležen pa je bil tudi številnih drugih časti. Odlikovanje za zasluge mu je podelila nemška vlada, češka pa Sudokovo medaljo. Kot predavatelj je vse do pozne starosti nastopal na mednarodnih srečanjih. Postal je častni kurator znanega Museo di Storia della Fotografia Fratelli Alinari v Firencah, bil član American Photographic Historical Society, prav tako podobnega evropskega združenja za fotografijo in Kluba Daguerre v Frankfurtu.

Široka razgledanost, znanstvenokritična radovednost in živahen temperament so usmerili Gernsheima tudi na področje fotografije na Slovenskem. Ob njegovem stališču, da so opravili pionirsko delo večji evropski narodi, je ohranil prijazno pozornost tudi do uspehov, ki so nastajali zunaj znanih znanstvenih in umetnostnih centrov.

Slovenskega izumitelja Janeza Puharja (1814–1864) je uvrstil v svojo Zgodovino fotografije že leta 1955 in pozneje v vse izdaje tega celovitega dela. Posvetil mu je okrog dvajset vrstic besedila. Vir podatkov je dobil v Almanahu mednarodne fotografije, ki je izšel ob 4. mednarodni razstavi fotografije v Ljubljani leta 1952. Članek o Puharju je napisal Janko Branc.

Gernsheim navaja te podatke zvesto in priznava Puharju vlogo zgodnjega in samostojnega mojstra za fotografiranje na steklo z lastnim postopkom, ki ga je Puhar sam postavil v leto 1842. Puharjevo ime piše v obliki Pucher in Puhar. Na kratko oriše postopek za izdelavo Puharjevih heliotipij. Ob njegovi pariški diplomi izraža pomislek, češ da bi imela pravo vrednost le diploma Akademije znanosti. Gernsheim omenja, da je bil Puharjev izum svetu neznan vse do leta 1851, do objave v glasilu dunajske akademije, kar navaja podrobno v opombi. Prav tako ne zamolči, da se je Puhar udeležil Velike razstave v Londonu. Ne soglaša pa z Brančevim stališčem, da bi šlo pri Puharju za projekcijo prosojnih slik (laterna magica) in da bi bilo v zvezi s tem mogoče govoriti o povečavi fotografske slike.

Gernsheim je torej akademsko dostojno sprožil kritične pomisleke o nekaterih vidikih Puharjeve metode in prioritete izuma. Bil je dobro razgledan in poznal je več dejstev o začetkih fotografije, ki slovenskim občudovalcem Puharja niso bila znana, razen tega pa jih je zaneslo čustveno občudovanje slovenskega izumitelja.

Gernsheimovo kritično stališče me je že leta 1970 prepričalo, da je Puharjev izum zaradi svetovne odmevnosti hvaležen problem, ki zahteva več kot le nam prijetno ponavljanje znanih osnovnih postavk. Te je treba znova preveriti in dopolniti z raziskavo virov, upoštevati Gernsheimova izhodišča in se osredotočiti predvsem na prioriteto Puharjevega izuma, torej na leto 1842 in 1843. Ob soočenju s svetovno zgodovino fotografije na podlagi novejših raziskav se je pokazal Puharjev problem kot mnogo zahtevnejši, sestavljen iz vrste vprašanj, ki zahtevajo natančno analizo in dokaze. Svoje rezultate raziskav sem podrobno utemeljil in objavil v razstavnem katalogu 150 let fotografije na Slovenskem, I. del, 1989, kjer sem argumentirano navajal svoja in Gernsheimova stališča o začetkih fotografije na steklu. V svojem uvodnem delu pa sem Gernsheima predstavil kot znanstvenika, ki je svetu priporočal ustanovitev narodnih inštitutov in muzejev za fotografijo, s katerimi naj bi postala zgodovina fotografije dinamična in znanstvenokritična stroka.

Vse to me je vabilo v svet Gernsheimove stroke in želel sem, da bi ga spoznal osebno. Prijazne okoliščine so mi naklonile tudi to nepričakovano srečanje.

Italo Zannier, profesor na oddelku za zgodovino arhitekture na Univerzi v Benetkah, uspešen raziskovalec in publicist, sodelavec projekta za zgodovino fotografije v Italiji in urednik odlične revije Fotologia, me je povabil kot predavatelja na mednarodno srečanje o fotografskem zbirateljstvu v slikovitem mestecu Spilimbergo (Provincia Pordenone). Na skupni večerji 1. junija 1990 sva si z Gernsheimom prvič segla v roke. Presenetila me je njegova naravna prijaznost, sproščenost in živahnost v pogovoru. Njemu pa je ugajala moja radovednost in iskreno zanimanje za konkretna vprašanja o njegovem znanstvenem delu.

Najin pogovor je bil tako zagret, da sva skoraj pozabila na krožnik in kozarec. Vmes je posegala še njegova žena Irena, ki mu je postala skrbna za-

konska spremljevalka po smrti prve žene Alison. Zvedel sem, da bo imel Gernsheim naslednji dan zanimiv referat o iskanju in odkritju Niépceove fotografije iz leta 1827 in sicer v angleščini, besedilo pa da bo sproti prevajala v italijanščino gospa Irene. Malo drzno sem jo poprosil, če bi hotela prebrati moj referat, pisan v angleščini in ga ob mojem nastopu prevajati v italijanščino.

Ta večer sem Gernsheimu poklonil angleški izvod kataloga 150 let fotografije na Slovenskem, I. del. Začel ga je pregledovati z velikim zanimanjem. Obljubil je, da se bo v poglavje o Puharju pozneje resno poglobil.

Gostitelji so nam na večerji podarili izvode najnovejše knjige Itala Zanniera *Effemeride*, neke vrste fotografski dnevnik s sto reprodukcijami fotografskih motivov raznih avtorjev po originalnih delih iz Zannierove osebne zbirke. Ista dela so bila predstavljena tudi na sočasni razstavi v Spilimbergu. V moj izvod sta se Irene in Helmut Gernsheim podpisala. Slednji pa je dodal še besede, napisane v nemščini: »Veliko veselje, da sem Vas srečal tukaj.«

Naslednji dan, 2. junija, so se zvrstili vsi referati. Irene Gernsheim je tekoče in živahno prevajala ves moj govor o fotografski dediščini in o starejših zbirkah fotografij na Slovenskem, kar je vodilo tudi do razgibane debate. Vsi nastopi so se zvrstili v razkošni dvorani v Teatro Castello na Piazza Duomo. Sproščeni strokovni pogovori so se nadaljevali med slavnostnim kosilom, ki nam ga je naklonil Ettore Rizzotti, župan občine Spilimbergo. Pri mizi so dodelili častno mesto dr. Gernsheimu in njegovi ženi Irene, na desni strani pa sem bil sam njegov neposredni sosed, kar nama je omogočilo živahen pogovor in debato. Dobra kapljica nama je razvezala jezik in srce, meni pa tudi roko, s katero sem si sproti zapisoval zanimivejše podatke. Pogovor se je namreč sam od sebe spremenil v sproščen intervju. Odgovore navajam le v povzetku.

»Ali ste kdaj slišali za Slovenijo?«

Gernsheim me je presenetil z nasmeškom in pripovedjo, da je bil v Sloveniji že leta 1936 ali 1937. Z dvema študentoma iz Washingtona je obiskal Celovec, potem so prišli celo brez viz čez mejo z izgovorom, da želijo videti kraljevo rezidenco na Bledu. Videl je Bled in nadaljeval pot skozi Ljubljano proti Zagrebu. Dobil je lepe vtise in spominja se še, da mu je pred leti nekdo pisal v zvezi s Puharjem, ne spominja pa se podrobnosti.

»Zgodovino fotografije sta obravnavala tudi Aaron Scharf in Beaumont Newhall. Ste bili kaj povezani?«

Scharf se je poslužil njegovih odkritij. Z Newhallom pa ga družijo pravo prijateljstvo še iz vojnega časa. Newhall je prebral knjigo *New Photo Vision*. Takrat se je mudil v Kairu, potem sta se o Božiču 1943 srečala v Londonu. Ob filozofskih razpravah se je rodila ideja, da je tudi fotografija del umetnosti in da je to tezo dobro raziskovati. Newhall je zbiral stare fotografske motive in navdušil za to potezo tudi njega. Takrat je bilo v Londonu mnogo gradiva in po zmernih cenah. Dogajalo se je, da so kupci vzeli le dragocen okvir, same dagerotipije, ki so bile zanj vredne še mnogo več, pa so pustili

kot nepomembne sličice. Za Gernsheima so bile zaklad. Takrat je našel kakšnih 40 stereodagerotipij. Antikvariate je obiskoval v času, ko so na London padale še bombe. Ustvarjal si je lastno zbirko, medtem ko je Newhall zbiral za Muzej moderne umetnosti v New Yorku. Gernsheimu je zbirka narasla na okrog 35.000 primerkov. Ob tem je posvetil posebno pozornost pisnim virom, ki so mu pomagali opredeljevati predmete in slediti razvojni poti fotografske tehnike in likovnosti. Izdal je knjigo *Incunabula of British Photographic Literature 1839–1975*.

»Fotografija še zdaleč nima takšnega ugleda kot slikarstvo. Kako so gledali na vaše delo?«

Zbirka je postala zanimiva tudi priznanim kulturnim veličinam. Tako mu je na primer Kenneth Clark rekel: »Doslej nisem vedel, da lahko fotografija ustvari tako lepe stvari.« Sicer pa se ob sedanjí poplavi slik navdušijo za fotografsko dediščino le izbranci. Stare fotografije imajo svoj čar. Kje pa je kvaliteta sodobne produkcije? In koliko dobrih sodobnih fotografij sploh pride v zbirke muzejev in galerij? Zelo malo!

»Koliko vam je pomagala prva žena Alison?«

Veliko. On sam je raziskoval, iskal, zbiral, ona je pridno zapisovala, sodelovala z veliko vnemo. Upravičeno je navedena kot soavtorica knjig.

»Kakšen je vaš odnos do sodobne fotografije?«

Začel je zbirati tudi sodobne motive, predvsem dela mladih fotografov. Galerije vse preveč vztrajajo izključno pri starih znanih imenih. Mladim je treba pot šele odpirati, posebno če imaš znanje in lasten okus, če poznaš tehnične značilnosti in estetska načela. Vse to pomeni več kot denar.

»Sodelovali ste tudi na znanih dnevih v Arlesu v Franciji. Vaši vtisi?«

Stiki z mladino so hvaležni. Mladi so samozavestni. Neki fotografinja ji je ponudil sto dolarjev za njen motiv. Samo nasmehnila se je in rekla: »Za ta denar je ne morem dati. Imam visoko ceno, rada pa vam svojo sliko podarim.« Gernsheim pravi, da se na univerzah v ZDA širi zanimanje za fotografijo in da se mladi dobro odzivajo.

»Mojo razpravo o Puharju v katalogu bova odložila za drugič. Vesel bom, če se boste v pisanje poglobili in odkrito povedali svoje stališče,« sem zaključil intervju.

Gernsheim je obljubil, da bo to storil z veseljem.

Popoldanski ogled Zannierove razstave v Palazzo Tadea je udeležence srečanja še bolj zbližal, večer pa se je znova spremenil v sproščen debatni klub. Posebne pozornosti je bil deležen Museo di Storia della Fotografia Fratelli Alinari v Firencah, ki hrani izjemno zbirko plošč in slik, posnetkov umetnostnih spomenikov Italije. Muzeju je pridružen bogat arhiv. Sloves si je pridobil s strokovnimi razstavami, s publikacijami in z odličnimi reprodukcijami.

Na srečanju sem prvič slišal za Fondazione Sella v Bielli. Fotograf Vittorio Sella (1859–1943) je bil izjemen alpinist in planinski fotograf. Leta 1888 je snemal zimske motive v masivu Montblanca, sodeloval je v ekspedi-

cijah na Kavkaz, na Himalajo, na Aljasko in na zasnežene vrhove Afrike. Svojim fotografijam velikega formata je podelil izjemno tehnično popolnost in bogato tonsko lestvico. Njegovo številno fotografsko zapuščino hrani navedena fondacija.

Gernsheim je bil ves večer živahen sogovornik. Ob slovesu mi je izrazil željo, da bi si rad ogledal katero od izvirnih Puharjevih fotografij na steklu in to v Sloveniji.

V nedeljo, 26. julija 1990 se je Helmut Gernsheim res pojavil v Ljubljani. Obvestilo sem prejel hitro, zato mu nisem mogel izkazati posebne gostoljubnosti. Na srečo sta mi dr. Evgen Vavken in g. Vladimir Furlan v naglici posodila vsak svoj primerek izvirne Puharjeve slike na steklu, ki si ju je Gernsheim skrbno ogledoval in presojal. Po kratkem obisku mestnega središča se je veselo razpoloženi gospod Gernsheim poslovil pred univerzo na Kongresnem trgu. To je bilo njegovo drugo in zadnje srečanje z Ljubljano, kolikor je meni znano. Pozneje se je še enkrat oglasil iz Lugana z željo, da bi ga spremljal v Beograd, kjer so mu znanci iz Nemčije organizirali predavanje. Zaradi takratnih političnih napetosti sem sodelovanje z obžalovanjem odpovedal. Ni mi znano, ali je v Beograd odpotoval ali ne.

Pionir svetovne zgodovine fotografije dr. Helmut Gernsheim je s svojim globokim občutjem za stvarno dokumentacijo, za odkrivanje fotografske zapuščine in za znanstveno sistematiko močno vplival na posameznike in skupnosti v številnih državah. Njegove publikacije v velikih nakladah so seme, zaslužno za dobro rast na področju, ki mu je Gernsheim posvetil vso svojo energijo in simpatijo. Tudi Slovenci ga bomo ohranili v lepem spominu, posebno vsi tisti, ki jim je pri srcu naša fotografska dediščina in z njo povezano raziskovalno delo.

Mirko Kambič

Opomba: Portret dr. H. Gernsheima je posnetek M. Kambiča 26. julija 1990 v Ljubljani.